

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:[002.2(=411.16):37.091.64]

Ривкіна Ганна Абрамівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>,

головна бібліотекарка,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Ryvkina@nbuv.gov.ua

**ОСВІТА Й ВИДАННЯ ЇДИШЕМ 1920-Х – 1930-Х РОКІВ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ ІНСТИТУТУ
РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ
В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

На основі колекції єврейських книжкових і періодичних видань відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського авторка висвітлила історію видання навчальної літератури їдишем і формування мережі освітніх закладів для євреїв в Україні 1920–1930 років.

Ключові слова: єврейська школа, навчальна література їдишем, Україна, освіта, «Культур-Ліга», Державне видавництво національних меншостей УРСР, Е. Співак.

Особлива сторінка в історії єврейської школи належить Єврейській культурній лізі («Культур-Ліга»), створеній у Києві в січні 1918 року. Ця єврейська світська культурно-просвітницька організація займалася розвитком єврейської культури мовою їдиш. За її підтримки відкрилися єврейські гімназії у Вінниці, Полтаві та інших містах. Початкові і середні школи в населених пунктах Київщини, Волині, Катеринославщини та інших регіонах.

У 1920 році в містах України вже працювали 283 заклади, серед них: сиротинці, вечірні курси, єврейські школи, де викладання велося їдишем (для дітей та дорослих), бібліотеки. З кінця 1918 року виходив друком журнал освітньої секції Культур-Ліги «Shul un lebn» («Школа та життя»), що відіграв важливу роль у розвитку сучасної єврейської педагогіки.

У період 1918 – 1920 років Ліга була незалежною організацією, що працювала у всіх сферах культури їдишем. У 1921 – 1924 року усі установи народної освіти, що належали «Культур-Лізі», було підпорядковано Наркомосвіті, а більшість її закладів було ліквідовано або перепрофільовано. На початку 1925 р. «Культур-Ліга» як організація припинила своє існування.

У 1919 році при Народному Комісаріаті освіти УРСР було створено єврейський відділ, який започаткував відкриття єврейських шкіл. Для одержання субсидій від комісаріату, школи повинні були дотримуватися певних умов: вести навчання рідною мовою (мався на увазі лише їдиш як «мова пролетарських мас», на противагу івриту, який більшовики таврували як «мову клерикалів»), виключити предмети з релігії, іврит можливо було вивчати з 3-го року навчання, не більше 1 години на день. Вивченню рідної мови різних етнічних груп, радянська влада надавала важливе значення, як знаряддю комуністичного виховання трудящих мас.

До першої половини 1920-х років у системі єврейських шкіл переважали «чотирирічки», а наприкінці 1920-х зросла кількість «семирічок». Збільшувалася кількість учнів, що навчалися рідною мовою. У 1924 році було створено Центральну комісію у справах національних меншин при ВУЦВК, спеціальна група в ній займалася питаннями розвитку єврейських шкіл, виданням підручників і навчальної літератури їдишем. Завдання шкіл полягало у вихованні нового покоління молоді, для яких класові цінності були б вищими за національні. Тому вже з початку 1920-х років радянська влада вела жорстку боротьбу за витіснення мови іврит з навчального процесу і єврейських традиційних шкіл (*хедерів, єшив, талмудтор*) з освітнього простору.

Державні єврейські школи, як і навчальні заклади багатьох інших нацменшин, погано забезпечували підручниками, методичними та навчальними посібниками. Педагогіка була хаотичною, а навчальні програми були нашвидкуруч зібрані, поверхневі. Хоча були й цікаві методичні розробки та підручники, наприклад, видатного мовознавця Е. Співака, який багато років викладав в єврейських школах і був автором та укладачем 20 їдишомовних підручників. Серед них: «Їдиш для школи та дому», «Єврейська мова» (у 2-х частинах), «Методика єврейської мови», «Навколо нас» (у 2-х частинах), «Робота і радість» та інші, видані накладом у 3 – 5 тисяч примірників.

У 1926 році ВУЦВК прийняв рішення забезпечити усі школи національних меншин УРСР безкоштовними підручниками рідними мовами. Для видання літератури мовами нацменшин 25 червня 1926 року в Харкові було створено видавництво Державне видавництво національних меншостей УРСР («Укрдержнацменвидав») – філія центрального видавництва народів СРСР. За 5 років «Укрдержнацменвидав» підготувало й видало підручники 15 мовами, зокрема німецькою, їдишем, польською, чеською, латиською, естонською.

Одночасно з розбудовою мережі загальноосвітніх шкіл, з урахуванням економічних потреб, радянська влада активно впроваджувала професійну освіту. У 1931 році працювали три єврейські педагогічні технікуми – Житомирський, Одеський, Вінницький – та два єврейські відділення в Інститутах соціального виховання – в Одесі й Житомирі. Крім того, існувала широка мережа вечірніх і денних робітничих факультетів (робітфаків). Денні робітфаки з єврейськими відділеннями було відкрито в Одеському фізико-хіміко-математичному інституті й Харківському інституті профтехосвіти. Важливе місце в системі підготовки кадрів посідав науковий Інститут єврейської пролетарської культури у Києві, який підтримував зв'язки зі школами, педагогічними факультетами, науковцями. Формування системи єврейської освіти 1920 – 30-х років минулого століття, характерні риси та

історія функціонування, висвітлені в публікаціях відомих науковців того часу – Н. Штіфа, О. Слуцького, Н. Ойслендера, Е. Співака, М. Береговського.

У 1930 роки в єврейських школах Радянського Союзу не вивчали єврейську історію, замість історії викладали предмет «класова боротьба у євреїв». Школа не знайомила учнів з єврейськими традиціями, займалася антирелігійною пропагандою. Зі шкільних програм виключили все, що мало стосунок до історії та життя євреїв за межами Радянського Союзу. У підручниках з вивчення їдишу було вилучено всі елементи «народності», натомість вони були переповнені «сталінським патріотизмом», радістю участі у «будівництві соціалізму» та описами природи.

У читанці для 1-го року навчання були портрети вождів Леніна та Сталіна, тексти про їх життя, про роботу в колгоспі, про жовтенят та піонерів. Нічого не було про сім'ю, не було слів «єврей» чи «єврейський». Національний елемент у школах зводився до викладання їдишем, але закінчивши школу, діти недостатньо володіли ним, навіть не всі викладачі вільно володіли мовою. Нерідко в Україні та Білорусі єврейські батьки прагнули навчати дітей в російських школах, щоб забезпечити їм ліпше майбутнє (вступ до вищих навчальних закладів, яких не існувало їдишем, краще працевлаштування).

У 1938 році ЦК КП(б)У оголосив навчальні заклади всіх національних меншин України (зокрема і єврейські) осередками буржуазно-націоналістичного впливу та визначив їх збереження «недоцільним і шкідливим». Усі єврейські школи, училища, технікуми закрилися чи перейшли на викладання російською та українською мовами.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:[002.2(=411.16):37.091.64]

Hanna Ryvkina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>,

Chief Librarian,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: Ryvkina@nbuv.gov.ua

**EDUCATION AND YIDDISH PUBLISHING OF 1920–1930S
(ON THE MATERIALS OF THE JUDAICA DEPARTMENT
OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT AT THE V. I. VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE)**

Based on the materials of the Jewish book and periodical collections of the Judaica Department of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, the author reviews the history of publishing Yiddish educational literature and creation of a network of educational institutions for Jews in Ukraine of 1920–1930s.

Keywords: Jewish school, Yiddish educational literature, Ukraine, education, Culture League, State Publishing House of the National Minorities of the Ukrainian SSR, E. Spivak.